

**Yayın Tanıtımı: Öztürk Dağabakan, Fatma.  
Toplumdilbilim, Çizgi Kitabevi Yayınları,  
2019. ISBN: 978-605-196-299-3, 175 s.**

“Kim kiminle hangi dili, nasıl ve ne zaman, hangi sosyal durumda, hangi dilde, hangi niyet ve sebeple konuşuyor/yazıyor?”

Joshua Fishman

Toplumları var eden ve varlıklarını sürdürbilmesinin temelinde olan dil, var oluşunu desteklediği toplum ile beraber kendisini; üretimi sürdürme yöntemi ile korumaktadır. Dil ve toplum arasındaki bu karşılıklı ikililiğin ortaya çıkardığı toplumdilbilim alanı, disiplinler arası karma bir alandır. Sosyoloji, psikoloji, dilbilim gibi iliştiği olduğu diğer disiplinler arasında en bakir olanıdır. Modern toplumdilbilim dünyada İkinci Dünya Savaşı sonrasında yapılanmaya başlamış, Türkiye’de ise toplumdilbilim, toplumdilbilimi, toplum dilbilim ya da toplum dilbilim ifadelerinde de görüldüğü üzere, bu alt dalın yazımı konusunda dahi henüz bir mutabakat sağlanamamıştır. Toplumdilbilimin bir alt disiplin olarak meydana çıkmasından önce, dilbilim alanında toplum ve dil bağı göz ardı edilmemiştir. Toplumdilbilim önceleri bir alt dal olarak değil, diğer bilim dallarının yanında bir bakış açısı olarak görülmüş ve nihayetinde bir metoda da oturtulamamıştır. Toplumdilbilimin bugünkü anlamına ve metoduna ulaşması günümüze yakın bir tarih olan 1952 yılında gerçekleşebilmiştir. Tanıtımını yapacağımız, Fatma Öztürk Dağabakan tarafından kaleme alınan *Toplumdilbilim* kitabı, yeni sayılabilecek bu alanda araştırma yapacak araştırmacılar için sistemli bir çalışma olması ve toplumdilbilim disiplininde incelenmiş örnekleri ile dikkat çekici bulunmuştur. Kitap, alan ve alan terminolojisi bakımından açıklayıcı ve öğretici nitelik taşımaktadır. Bu sebeple kitabın alana meraklı okuyucularla beraber ders kitabı niteliğinde de alana faydalı olacağı göz ardı edilmemelidir.



TÜRLÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI  
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH  
54. SAYI / VOLUME  
2023-GÜZ / AUTUMN

**Sorumlu Yazar  
Corresponding Author**

Büşra Nur YILDIZ

Pamukkale Üni.  
Sosyal Bilimler Enst.  
Türk Dili ve Edebiyatı Prg.  
Doktora Öğr.

busranur380@gmail.com

ORCID: 0000-0002-9172-6258

**Atf  
Citation**

Yıldız, Büşra Nur. “Yayın Tanıtımı: Öztürk Dağabakan, Fatma. Toplumdilbilim.” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 54, 2023, ss. 213-218.



YAYIN TANITIMI  
BOOK REVIEW

Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde profesör unvanı ile araştırmalarını sürdüren Fatma Öztürk Dağabakan, 1970 yılında Erzurum’da doğmuş, on iki yaşında ailesiyle beraber Almanya’ya gitmiş, ortaöğretimini Almanya’da tamamlamıştır. 1989’da Türkiye’ye dönen Dağabakan, lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimlerini Atatürk Üniversitesi’nde tamamlamış, yüksek lisansını Alman Dili ve Edebiyatı bölümünde, doktorasını ise “Türkçe ve Almancada Kavramların Değerleri” başlıklı teziyle dilbilim alanında tamamlamıştır. Yazar, Önsöz’de yer alan “Bu çalışmada, ilk olarak toplumdilbilime ayrıntılı bir bakış ile toplumdilbilimin ne olup olmadığı konusunda bir belirleme yapılmaya çalışılmıştır” cümlesi ile tanıtımını yapacağımız Toplumdilbilim kitabının amacını ifade etmektedir.

Kitabın belirlenen amacını, birinci bölümde yerine getiren yazar, ikinci bölümde verilen bilgi ve alanların bir kısmını örnek incelemelerle tamamlamıştır. Dilbilimin bir alt disiplini olan toplumdilbilim nedir, hangi alanları kapsar, kuramları ve kuralları nedir soruları kapsamında “Toplumdilbilim” başlıklı birinci bölüm yedi alt başlıktan oluşmaktadır: Giriş, Toplumdilbilim Nedir?, Toplumdilbilimin İletişimsel Boyutu, Kod Değiştirme, Kode-Switching, Code Schwinching, Toplumdilbilimin Konu ve Araştırma Alanları, Toplumdilbilimin Tarihsel Gelişimine Kısa Bir Bakış, Dilin Çeşitliliği (Değişke Türleri). Bu bölümlerin içeriği aşağıda ayrıca konu edilecektir. “Örnek Çalışmalarla Toplumdilbilim” başlıklı ikinci bölümde ise ilk bölümde mümkün mertebe açıklığa kavuşturulan toplumdilbilim terminolojisi ve alanlarına örnek teşkil etmek amacıyla hazırlanmış uygulamalı toplumdilbilim incelemelerine yer verilmiştir. Bahsi geçen bölümde, yeni bir alan olan toplumdilbilimin, kuram ve kavram bağlamında yerleşmesi amaçlanmıştır. Bu metot, araştırmacı için derli toplu bir çalışma niteliğindedir. Bu iki bölüm sonrasında, Sonuç ve Kaynaklar bölümleri bulunmaktadır.

Kitabın birinci bölümü olan “Toplumdilbilim”, toplum ve dil kavramlarının ayrı ayrı tanımlanmasından sonra toplumdilbilim tanımı, ilişik alanlar, toplumdilbilimin münferit bir alan olarak ortaya çıkışı, kronolojisi ve toplumdilbilim kuramlarını kapsamaktadır. Bu tarihî süreç içerisinde bu alanda çalışmış dilbilimci, sosyolog ve diğer ilişik alan araştırmacılarının çalışmalarını da sırası ile ve bağlantılı bir şekilde ifade etmiştir. Ancak bu durum sadece Toplumdilbilim bölümünde değil, ikinci bölüm olan “Örnek Çalışmalarla Toplumdilbilim” içerisinde, dört ayrı başlık halinde verilen makalelerin işlenişinde de görülmektedir.

Toplumdilbilim kavramı (İng.sociolinguistics) ilk kez 1952 yılında, Haver C. Currie tarafından ilk kez kullanılmış, ancak dil sosyolojisi kav-

ramı 1920’li yıllarda Almanlar ve aynı yıllarda sosyal dilbilim olarak Sovyetler Birliği’nde yapılan araştırmalarda görülmüştür. Bahsi geçen ve kitapta açıklanmak istenen “toplumdilbilim” terimi için ise, yeniden yapılandırmacı bakış açısıyla, 1953 yılı milat kabul edilir (Dağabakan 17). Yazarın Berke Vardar’dan aktardığı üzere toplumdilbilim kavramı şu şekilde tanımlanır:

Dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dal. Toplumdilbilim hem konuşucunun hem de dinleyicinin toplumsal konumuyla bildirişim durumlarını söylem çeşitlerini ele alır. Olanaklı durumlarda, eşdeğişirliğin yanı sıra dilsel ve toplumsal yapılar arasındaki neden dal ilişkisini saptamaya çalışır. Kimi durumlarda bu dalın sınırları budunbiliminkilerle karışır (Dağabakan 16).

Bu tanım üzerine, başlıktan hemen sonra vermiş olduğumuz, toplumdilbilimin düsturu olarak kabul gören; Joshua Fishman’ın “Kim kimle hangi dili, nasıl ve ne zaman hangi sosyal durumda, hangi dilde, hangi niyet ve sebeple konuşuyor/yazıyor?” cümlesi bize toplumdilbilim sahasının odak noktalarını seçmemizde yardımcı olmaktadır. Yazar, tanımların ardından tarihî süreçte toplumdilbilime geçmeden önce, toplumları var eden dil ile dili var eden toplum arasındaki bağı oluşturan sistemden, başka bir deyişle iletişim modellerinden bahsetmiştir. Dil, insanoğlunun yaşamını devam ettirebilme gayesiyle türünün diğer bireyleriyle bilgi paylaşmak, haber vermek, bildirmek işlevleri için kullanılan bir yapıdır. Dünya üzerindeki dillerin çokluğu ve dillerin doğuşu başka bir araştırma alanı olmakla beraber bugün toplumdilbilim alanının var oluşunun sebepleri arasındadır. Toplumdilbilimin karma bir alan olması, hem toplumun kendi bireyleri ve grupları arasındaki dil kullanımını (değişkeleri) hem de toplumlar arası dil farklılıklarının incelenmesi ile alakalıdır. Kesişim kümesi, insan ve dil olan her alanda olduğu gibi, toplumdilbilim de bu küme içindeki diğer alanlarla etkileşim içerisindedir. Bu bağlamda, gerek toplumdilbilim gerek dil sosyolojisi üzerine yapılan çalışmalar, Hadumod Bußmann, tarafından üç ayrı başlıkta incelenmiştir: Temelde sosyolojik yönelimli alan, Temelde dil yönelimli alan, Etnometodolojik alan (Dağabakan 21). Bu bakış açıları kitapta ayrıntılarıyla verilmiştir ancak fikir oluşturması için, merkeze konulan metodun toplumdilbilim ya da sosyoloji bilimlerinin seçilmesi ile temellendirildiği söylenebilir. Etnometodolojik alan ise dil temasının dilsel sonuçları, Pidgin ve Kreyol dillerinin gelişimi, dillerin yeniden canlandırılması ve dil ölümleri ile ilgilenir (Dağabakan 21).

Bulduğumuz ortama ait hissetmek, kabul ya da saygı görmek gibi birbirinden bağımlı/bağımsız sebeplerle tabirdeki gibi, ‘yerine göre’ konuşmamızın farklılık gösterdiğinin bilincinde miyiz? Bir toplumdilbilim kavramı olan kod değiştirme (Kode-Switching, Code-Switching), değişke olarak tanımladığı, bu ortamlardaki değişen dil kullanımını incelemektedir (Dağabakan 33). Kod değiştirme, kullanılan dilin bağlamına göre şekillenmektedir. Anne ve babamızla konuşurken kullanmayı tercih ettiğimiz dil dahi bağlama göre birbirinden farklılık göstermektedir. Kod Değiştirme, Kode-Switching, Code Schwinching, bölümünde bu değişkelerin oluşumu ve tasnif edilmişindeki ölçütler detaylandırılmıştır.

1965-1970 yılları arasında dilbilimin bağımsız ve dinamik bir alt disiplini olarak ortaya çıkan modern toplumdilbilimin başlangıcı, İngiliz Sosyolog Basil Bernstein ile ilişkilendirilmektedir (Dağabakan 45). Bernstein, “Eksiklik Kuramı” ile yeni bir bakış açısı sunmuş, daha sonra William Labov tarafından oluşturulacak “Ayrılık Kuramı”nın önünü açmıştır. Daralmış kod ve genişlemiş kod kavramlarıyla toplumu alt tabaka, orta tabaka ve üst tabaka şeklinde tasnif eden Bernstein sosyal yaşantı, cinsiyet ve aile vb. faktörlerin dil kullanımına etkisi üzerine bir çalışma yapmış ancak orta ve alt arasındaki bu farkı “eksiklik” ifadesiyle tanımlamıştır. Bunun bir eksiklik olmayıp farklılık olduğu görüşü ise Labov ile “ayrılık” şeklini almıştır.

Toplumda sosyal değişkeler sıralanmak istenilirse; coğrafya, toplumsal tabaka, yaş, cinsiyet, iletişim durumu, rol başlıklarını alabilir. Dilin Çeşitliliği başlığı altında açıklanan bu maddeler, dil değişkelerinin oluşmasını sağlar. Başka bir deyişle sosyal değişkeler, dil değişkelerinin; dil değişkeleri de sosyal değişkelerin dinamiğidir. İdyolekt, medyolekt, fonksiyolet, diyalekt, sosyolekt, cenderlekt, sityolekt, gerentolekt değişkeleri bu başlık altında örnekleriyle işlenmiştir.

“Örnek Çalışmalarla Toplumdilbilim” başlıklı ikinci bölüm, yazarın, tanıtımını yaptığımız bu kitabı yayınlamadan önce kaleme aldığı, toplumdilbilim alanında yayınladığı makalelerden oluşmuştur. Bu makaleler kitaptaki sırasıyla: “Birer Toplum Dilbilimsel Değişke Olarak Kadın Dili ve Erkek Dili”, “Türkçe ve Almancada Kadınlarla İlgili Stereotipler”, “Türkçe ve Almanca Sosyal Medya Gençlik Dili”, “1 Kasım 2015 Türkiye Erken Seçiminde Kadın ve Erkek Milletvekilleri Adaylarının Söylemlerinin Toplumdilbilimsel Açından Ele Alınması” şeklindedir. Ancak makaleler kitaba aktarılırken, Özet bölümlerine kitapta yer verilmemiştir. İlk üç çalışma, yaş ve cinsiyet bağlamında (genderlekt), sonuncusu ise işlevsel (fonksiyolet) ve cinsiyet (genderlekt) bağlamında ele alınmıştır. (Bu değişkeler ilk bölümde Dittmar’ın Değişke tablosundaki isimlere göre seçilmiştir.)

“Birer Toplumdilbilimsel Değişke Olarak Kadın Dili ve Erkek Dili” bölümünde önceden de bahsedildiği gibi öncelik tanımların açıklanmasına verilmiş, kadın ve erkek dilinin eksiklik ve ayrılık kuramları ile gelişimi eklenmiş ve devamında veri tabanı olan kadın ve erkek dili ile ilgili yapısal özellikler verilirken örnekler üç farklı dilde örneklem seçilmiştir:

... (kadınların)sorulara ve ifadelere giriş yaparken görece edatını sıkça kullandıkları:

Perhaps, I think, you know

Vielleicht, ich denke, du weißt

Belki, zannedersem, biliyorsun (Dağabakan 79).

“Türkçe ve Almancada Kadınlarla İlgili Stereotipler” başlıklı bir diğer makalede ise, Gazeteci ve sosyolog Walter Lippman’ın matbaa dilinden sosyoloji alanına kazandırdığı stereotip kavramı üzerinde durulmuş ve “kafamızdaki resimler” olarak özetlemektedir (Dağabakan 79). Netleştirmek bakımından, “altın günü yapan veya altın gününe giden, dedikodu yapan, 30 çift ayakkabı sahibi olan bir bireyden bahsedilince akla ilk olarak bir kadın gelir” örneği yerinde olacaktır. Stereotipler, belli gruplara atfedilen yargılar belki de bir toplumbilim terimi olan önyargılardır. Bu bölümde, Alman kadınları ve Türk kadınları için söylenen ifadeler, tablo içerisinde verilmiş, çalışma Almanca ve Türkçe üzerinden yapılmış olsa da yazarın Sonuç bölümünde bahsettiği,

Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Afrika ve Asya’da 25 ülkede cinsiyet stereotiplerinin araştırıldığı, çok uluslu büyük ölçekli bir çalışmada elde edilen, kadınlar hakkındaki stereotiplerin kültürel sınırlara bağlı olmadığı, kültürlerarası bağlamda çok benzer olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Dağabakan 160).

Cümlesi stereotiplerin bağlamına göre kendisine bir yer bulabildiğini göstermektedir. Dil çalışmalarının toplumun bir yansıması olduğunu gösteren bu çalışmada, kadın dili ve kadın stereotipi karşısında, zaman içinde değişen yargıları göstermesi bakımından da ilgi çekicidir.

“Türkçe ve Almanca Sosyal Medya Gençlik Dili” başlıklı bir diğer bölümde ise toplumdilbilimde gençlerin bir tür jargonu olarak görülen gençlik dilinin veri kaynağı medya mecrasından seçilmiştir. Günümüzde bu alan, bilimsel olarak incelenen önemli bir konu başlığını oluşturmaktadır. Gençlik dili, yaş değişkesinin sonucu olan bir dil değişkesidir. Veri kaynağı, Alman ve Türk gençlerinin sosyal medyada ve günlük hayatta dil kullanımları olması sebebiyle karşılaştırmalı bir toplumdilbilim çalışmasıdır. Burada örnekler hem tablo ile hem de listeleme ile verilmiştir. Almanca ve Türkçe sözcükler ve kısaltılmaları, yabancı dillerden kelime alıntılarını toplumdilbilim bağlamında ele alınmıştır.

“1 Kasım 2015 Türkiye Erken Seçiminde Kadın ve Erkek Milletvekilleri Adaylarının Söylemlerinin Toplumdilbilimsel Açıdan Ele Alınması” başlıklı son metinde ise Kemal Kılıçdaroğlu ve Ahmet Davutoğlu’nun erkek dili, Ruhsar Demirel ve Mesude Dönmez’in kadın dili örnekleme için seçildiği bir politik dil incelemesidir. Konuşmacıların erken seçim sürecindeki söylemlerinin bir kısmı yazıya geçirilmiş ve ardından çözümleme yapılmıştır. Kadın ve Erkek dili özelliklerinin başka bir değişke olan politik dil sınırları içerisinde kendini koruduğunu aktaran çalışma karma bir alan olan toplumdilbilim için, bu karma yapıyı yansıtması bakımından dikkat çekicidir. Ancak politik dil, sadece politikacıların konuştuğu dil ile sınırlandırılmamalıdır:

Politik dil, anayasa ve kanun metinleri, meclis oylamaları, basın yorumları gibi unsurların yanı sıra günlük hayatta da yer almaktadır. Nükleer enerji, yazı reformu ya da iklim değişikliği: toplumsal hayatın ve kamuoyunun ilgi alanlarının her kesimi politik olabilir. Politikanın var olduğu her yerde politik dil işlevseldir. Politik dil politik iletişimde bir araçtır (Dağabakan 132).

“Kaynaklar” kısmında, birinci ve ikinci bölümün kaynakları ayrı ayrı listelenmiştir. Kaynakçanın ikinci bölümünün ayrı listelenmesi, daha önce de söylenildiği üzere, üç farklı makaleden oluşması ile açıklanabilir. Her makalenin kaynakçası kendi başlığı altında ayrı ayrı listelenmiştir. Kaynaklar’daki bir başka husus ise yüze yakın kaynak içerisinde toplamda sadece 12 kaynağın Türkçe olması dikkat çekmektedir. Bu durum sonucunda Toplumdilbilim alanının Türkiye sahasında yeni bir alan olması tekrar gündeme gelmektedir.

Dilbilim alanı ile bağlantılı ya da bağlantısız, ilgili bir okuyucunun biraz gayretle sindirebileceği bu kitabın, ilgisine ulaşması ve faydalı olmasını diler, bu derli toplu çalışmadan faydalabilme fırsatını bizlere sunduğu için Fatma Öztürk Dağabakan’a teşekkür ederiz.

## KAYNAKLAR

Öztürk Dağabakan, Fatma. *Toplumdilbilim*. Çizgi Kitabevi Yayınları, 2019.